

yerlerinde meydana gelen olaylarla paralel biçimde gerçekleşti. Özellikle güçlü Macar Krallığı'nın Mohaç'la birlikte düşüşü büyük etki yapmış, birçok insanın muzaffer olan İslâm'ın aslında daha iyi bir din olduğunu düşünmeye başlamasına yol açmıştır. XVII. yüzyılda şehir büyümesini sürdürdü. 1655'te Piskopos Marian Maravić buranın (Maghlai) 330 Türk hânesini ve dört camiyi barındırdığını yazar. Hıristiyanlardan ise bahsetmez. Buradaki Türkler ifadesi "müslümanlar" diye anlaşılmalıdır. Evliya Çelebi Maglay'ı tasvir etmemiştir. Şehir XVII. yüzyılın iki önemli devlet adamının doğum yeridir. Bunlardan biri, 1651-1653 yıllarında Bosna valiliği yapan ve ülkenin batısındaki küçük Kupres şehrinin kuruluşunda aktif rol oynayan Fâzıl Paşa, diğeri sarayda çavuşbaşı, 1665'te kubbe veziri, 1667-1668'de Konya ve 1670-1671'de Budin valisi olan Mahmud Paşa'dır.

1683-1699 yılları arasında süren uzun savaşta Maglay büyük zarar gördü. 1680'lerin sonunda savaş Osmanlılar'ın aleyhine devam ederken kale yeni bir top platformu ve çok sayıda siperle güçlendirildi. 1693 yılının Temmuz sonu ve Ağustos başlarında Avusturya güçleri Sava nehrinin temel geçiş noktalarından biri olan Brčko'ya saldırdı. Ağustosun ilk günlerinde şimdi Avusturya'nın hizmetindeki Brod'un eski Sırp kumandanı Maglay'a âni bir baskın yaparak bütün Türkler'i öldürdü, şehri yakıp yağmaladı. 7 Ekim 1697'de Prens Eugen de Saraybosna'ya yaptığı âni baskın sırasında Maglay'ı ele geçirdi. Ardından eylül sonunda general Truchsess'e şehri yakması ve kaleyi havaya uçurması emrini verdi. Büyük kubbeli cami ciddi hasar aldı, ancak ayakta kalabildi. Prens Eugen'in şehirde bulunduğu sırada Avusturya ordusuna eşlik eden bir ressam şehrin bilinen en eski resimlerini yapmıştır.

Savaşın sonra Osmanlılar kaleyi büyük bir çaba ile yeniden inşa ettiler ve nehir kıyısındaki yola daha çok top yerleştirebilmek için duvarların çevrelediği alanı genişlettiler. Şehir de kendini toparladı, kuzey yönünde büyüdü. Yeni mahallelerde içlerinden biri günümüze kalan, yeni camiler ve mescidler inşa edildi. Yerleşimin merkezi kalenin eteklerinden caminin kuzeyindeki ovaya doğru kaydı ve büyük cami şehrin merkezi haline geldi. Avusturyalılar Maglay'ı 1789'da tekrar işgal ettiler, ancak şehir bu defa daha az hasar gördü. 1807'de Fransız subayı Théodore Roux la Mazelière, Maglay'ı önemli bir şehir olarak tanımlıyordu. 1867'de Avusturyalı subay Gustav Thoemmel, Maglay'ın

3180 nüfusa sahip olduğunu kaydeder. Şehir özellikle gelişmiş kumaş üretimiyle birlikte bir zanaat merkeziydi. 1878'den sonra Avusturya İmparatorluğu Bosna'yı işgal ettiğinde Bosna nehri üzerine demirden bir köprü inşa edildi ve nehrin batı yakasına dar hatlı bir demiryolu yapıldı. Yeni Maglay (Novi Maglay) düz ovada köprü ve tren istasyonu arasında oteller, idarî binalar ve yeni dükkanlarla büyüdü. Yeni şehir, ticarî hareketliliği artık sadece yerleşim alanı haline gelen eski merkezden yavaş yavaş aldı. Şehirde Ortodoks Sırlar da yaşıyordu ve kısa süre içinde bir kilise inşa edeceklerdi. II. Dünya Savaşı'nın ardından Yeni Yugoslavya döneminde şehir daha da gelişti, nüfusu hemen hemen iki katına çıktı. 1962'de nüfusu 4579 idi. Bosna savaşının (1991-1995) arefesinde nüfus yaklaşık 8000 olmuştu, müslümanların oranı % 60 idi. Bölgede yer alan elli beş köyde -Yugoslav nüfus dahil- 35.431 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun % 44'ü müslüman, % 32'si Ortodoks ve % 22'si Katolik'ti. Savaş sırasında şehir iki defa (21-22 Eylül 1992 ve 29 Haziran 1993) kuzeydeki tepelerden Sırlar'ın bombalamalarına mâruz kalsa da müslümanlar nüfus üstünlüklerini korudular. 2000 yılı yazında birçok binada savaşın izleri görülebiliyordu. Savaş esnasında Sırp nüfusu neredeyse ortadan kalktı. Her şeye rağmen Maglay, Sırlar'ın saldırılarına direndi ve dikkat çeken camisi çok defa vurulsa ve hasar görse de ayakta kaldı. Sadece minaresinin üst kısmı yıkıldı. 1997-1999 yıllarında cami Johan Mårtelius önderliğindeki İsvçli bir ekibin yoğun çabalarıyla restore edildi. Maglay, kuzeyinde bulunan ve bir kaza merkezi olan Doboy'a bağlı bir belediye merkezidir. Bosna'nın Bosna savaşı sırasında kendisini Sırp Cumhuriyeti olarak ilân eden kesiminde yer almaktadır. Maglay, Bosna-Hırvatistan Federasyonu'nun "görülmeyen sınırları içerisinde" müslümanlar tarafından kalmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hammer, *GOR*, V, 28-30; G. Thoemmel, *Geschichtliche, politische und topographisch-statistische Beschreibung des Vilajet Bosnien, das ist das eigentliche Bosnien, nebst türkisch Croati-en, der Hercegovina und Rascien*, Wien 1867, s. 124; K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, Prag 1879, tür.yer.; E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892, s. 475-480; *Sicill-i Osmâni*, IV, 5, 321, 655; Hamdija Kreševljaković, *Banje u Bosni i Hercegovini (1462-1916)*, Sarajevo 1952, s. 117-118; a.mlf., *Hanovi i Karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1957, s. 122-123; a.mlf., "Stari Bosans-

ki Gradovi", *Naše Starine*, I, Sarajevo 1953, s. 21; Hazim Šabanović, *Bosanski Pašaluk*, Sarajevo 1959, s. 48-49; Šefik Bešlić, *Stećci Centralne Bosna*, Sarajevo 1967, s. 85-87; Zdravko Kajmaković, *Zidno Slikarstvo u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1971, s. 238-248, 326-329; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1977, II, 237; M. Šuput, *Spomenici Srpskog Crkvenog Graditeljstva XVI-XVII Vek*, Beograd 1991, s. 47-56, 177-181, 188-192; *Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosti sastav po naseljima*, Zagreb 1995, s. 178-180; Muhamed Hamidović, "Kuršumlijamoskén in Maglay", *Bosnien- etl islamisk kulture i Europa, En moské i Maglay* (ed. J. Mårtelius), Stockholm 1999, s. 22-29; A. Ljuca, *Maglay, na tragovima prošlosti*, Maglay 2000; M. Filipović – Dj. Mazalić, "Manastir Paprača u Bosni", *Spomenik S.A.N.*, XCIX, Beograd 1950, s. 96-114; a.mlf.ler, "Manastir Ozren", a.e., CI (1951), s. 89-123; A. Bejtović, "Spomenici Osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini", *POF*, III-IV, 1952-53, s. 246; A. Andrejević, "Prilog proučavanju Islamske uticaja na umetnost XVI i XVII veka kod Srba u Sarajevu i Bosni", *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, I/1, Sarajevo 1963, s. 51-71; a.mlf., "Manastir Moštanica kod Kozarom", *Starinar*, XIII-XIV, Beograd 1962-65, s. 163-174; Adem Handžić, "Prilog istoriji starih gradova u bosanskoj i slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka", *Godišnjak Društva Istoričara Bosne i Hercegovine*, XIII, Sarajevo 1963, s. 321-339; a.mlf., "O društvenoj strukturi stanovništva u Bosni", *POF*, XXXII-XXXIII (1982-83), s. 140-146; I. Bojanovski, "Stari Grad Maglay-istraživački i konzervatorski radovi 1962. i 1963. g.", *Naše Starine*, X, Sarajevo 1965, s. 61-97; M. Kiel, "The Mosque of Kalaun Yusuf Pasha in Maglay: Its Date of Construction and Stylistic Features", *POF*, LVII (2007), s. 205-215; *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 594-595.

MACHIEL KIEL

MAĞMÛMÎ, Şerefeddin (1869-1927)

Hekim, yazar ve siyaset adamı.

9 Kasım 1869'da Üsküdar'da doğdu. Asıl adı Eşref Fevzi'dir. Babası askerî erzak ambarı memuru Hacı Mustafa Fevzi Efendi olup ailenin soyu XVII. asır şairlerinden Çeşmi Mehmed Efendi'ye dayanır. İlk tahsilini Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde yaptı ve Üsküdar Paşakapısı Askerî Rüşdiyesi'nden mezun oldu. Tıp öğrenimine Kuleli İ'dâdî-yi Tıbbî Mektebi'nde başladı, burada üç yıl okuduktan sonra 1887'de Gülhane Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyyesi'ne girdi. Tıbbiyeden arkadaşları arasında Abdullah Cevdet, İbrâhim Temo, İshak Sükûtî, Hikmet Emin gibi İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucu kadrosu da bulunuyordu. Gülhane Mektebi'nden 1894'te tabip yüzbâşı olarak mezun oldu. Hekimlik mesleğini seçmesinde üç yaşında iken annesinin veremden ölmesinin, Mağmûmî lakabını almasında da anne

şefkatinden mahrum olarak büyümesinin etkili olduğu rivayet edilmektedir.

Kuleli Mektebi'nde okurken hürriyetçi fikirlerle tanışan Mağmûmî, Mayıs 1889'da Gülhane Mekteb-i Tıbbiyye'nin bahçesinde oluşturulan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Cemiyetin aynı yıl haziran ayında Edirnekapı'da yapılan ilk toplantısında zabıt kâtibiydi. 1894'te Haydarpaşa Hastahanesi'nde görev başlandı. Şubat 1895'te Adana, Halep, Beyrut, Suriye vilâyetlerinde baş gösteren kolera salgını münasebetiyle müfettiş olarak görevlendirildi. Mayıs 1895'te Tarsus, Mersin ve Silifke'de incelemelerde bulundu, bir buçuk yıl kadar bu bölgelerde salgınla mücadele etti. Aynı zamanda buralarda İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin örgütlenmesini sağladı. Paris'te Jön Türkler tarafından çıkarılan *Meşveret* dergisinde "Sâî" takma adıyla bazı yazıları neşredildi. 1896'da İstanbul'a döndüyse de hemen ardından Kastamonu'da görevlendirildi. Avrupa'daki cemiyet üyelerinin ısrarı üzerine vazifesini bırakarak Romanya üzerinden Paris'e kaçtı. Paris'te *Meşveret* dergisinde kendi adıyla yazılar yazdı. Bir taraftan da Paris'teki bir üniversitede iç ve sinir hastalıkları konusunda ihtisas yapmaya başladı. Ahmed Rızâ, Mizancı Murad Bey, Dr. Nazım ile birlikte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni Paris'te yeniden canlandırmaya çalıştı. Ahmed Rızâ'nın din ve milliyet karşıtı fikirleri benimsenmediğinden cemiyete yeni bir düzen verilerek Mizancı Murad'ın başkanlığında Hey'et-i Teftiş ve İcrâ Komitesi kuruldu. *Meşveret*'in Türkçe bölümü kapatıldı ve *Mizan* gazetesi bu görevi üstlendi. Fransızca *Mechveret* Ahmed Rızâ'da kaldı; ancak yazılar Şerefeddin Mağmûmî, Ali Kemal, Şefik ve Şerif beylerin denetiminden geçtikten sonra yayımlanabilecekti. Girit İsyanı ve 1897 Osmanlı-Yunan harbi dolayısıyla *Mechveret*'de Türkler'in tahkir edilmesi ve hıristiyanların alkışlanması cemiyet üyeleri arasındaki ayrılığı iyice ortaya çıkardı. Şerefeddin Mağmûmî, Ahmed Rızâ hakkında çok sert bir yazı yazdı ve Ahmed Rızâ cemiyetten atıldı. Cemiyetin Paris ve Cenevre komiteleri arasındaki bu farklı düşünceler neticesinde Mizancı Murad da istifa etti ve fahrî olarak bu vazifeyi yürütme kararı aldı. Yönetim Binbaşı Çürüksulu Ahmed Bey, Reşid Bey ve Şerefeddin Mağmûmî'ye geçti. Cemiyetteki bu ayrılık üzerine İstanbul'dan serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa, Fransa'nın Conterexéville şehrine geldi, gazetelerin kapatılması ve cemiyet üyelerinin İstanbul'a

Şerefeddin
Mağmûmî

dönmesi için onları ikna etmeye çalıştı. 15 Temmuz 1897'de Cenevre şubesi adına Şerefeddin Mağmûmî ve Reşid Bey imzalı bir beyannâme yayımlanarak neşriyata son verildiği bildirildi. Cemiyet üyelerinin bir kısmı İstanbul'a döndü, bir kısmı da Avrupa'nın çeşitli şehirlerindeki Osmanlı sefâretlerinde görev aldı. Şerefeddin Mağmûmî, herhangi bir görev almayı ve ya İstanbul'a dönmeyi gururuna yediremediğinden Paris'te kalarak tıp ihtisasına devam etti. Bir taraftan da İstanbul'da çıkan *Tarîk* ve *İkdam* gazetelerine imzasız yazılar gönderiyordu.

Mağmûmî gibi İstanbul'a dönmeyen Ahmed Rızâ *Meşveret* dergisini yeniden çıkardı ve cemiyet üyeleri hakkında "ifâde-i mahsûsa" adı altında ağır yazılar yazmaya başladı. Şerefeddin Mağmûmî bu saldırılara *Hakikat-i Hâl* (Paris 1315/1897) adlı eseriyle cevap verdi. Ancak cemiyet ve serhafiye Ahmed Celâleddin Paşa arasındaki anlaşmaya II. Abdülhamid'in itibar etmemesi ve Ahmed Celâleddin Paşa'nın cemiyete katılması Ahmed Rızâ'nın cemiyet içerisindeki itibarını arttırdı. Bunun üzerine Şerefeddin Mağmûmî 1901'de Paris'ten ayrılıp Mısır'a gitti. Kahire'de bir muayenehane açtı. Uzman bir hekim olarak Kahire'de daha sonraki yıllarda büyük şöhret kazandı. Kahire, bu sırada Avrupa'da barınamayan Jön Türkler'in önemli merkezlerinden biri durumundaydı. Cemiyetin Paris ve Romanya kolunun Türklük aleyhindeki söylem ve neşriyatları Şerefeddin Mağmûmî ve arkadaşlarını harekete geçirdi. Kahire'de 1903'te *Türk* gazetesini çıkardılar. Akçuraoğlu Yusuf'un gazetede 1904'te yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi İstanbul'da ve Osmanlı Devleti'nin diğer merkezlerindeki Türkler arasında milliyet nazariyesinin ilk sesi oldu.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönen ve burada beş ay kadar ka-

lan Şerefeddin Mağmûmî, uğrunda büyük mücadele verdiği Meşrutiyet'in birtakım kimseler tarafından menfaat aracı haline getirildiğini görünce yeniden Mısır'a döndü. Mısır'dan Fransa ve İsviçre'ye birkaç seyahat yaptıysa da I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Kahire'de İngilizler'in gözetiminde siyasetten uzak bir hayat sürdürmeye başladı. Savaşın sonra da Türkiye'ye dönmedi ve 20 Temmuz 1927'de Kahire'de öldü. Süheyl Ünver, Kahire'de Kaygusuz Sultan Türbesi'ne defnedildiğini, Abdullah Cevdet ise kadavrasının tıp fakültesine verildiğini yazmaktadır. Hiç evlenmeyen Şerefeddin Mağmûmî'nin zeki, doğru, sözünü esirgemeyen vatanperver bir kişi olduğu belirtilir. İstanbul'da 1913-1915 yıllarında yayımlanan *Mektebli* dergisinin sahibi ve kurucusu olarak Mağmûmî gösterilmektedir. Mağmûmî'nin *Mekteb*, *Mürüvvet*, *Şûrâ-yı Ümmet*, *Türk Meşveret*, *Mizan*, *Serbestî*, *Hukûk-ı Umûmiyye*, *Tarîk* ve *İkdam* gibi gazete ve dergilerde meşrutiyet öncesi isimsiz ve Sâî, Ş. M., Bir Türk, Oğuz, Bir Koca Türk gibi takma adlarla, meşrutiyetten sonra da kendi adıyla çok sayıda makalesi neşredilmiştir. Bunların bir kısmı daha sonra kitap haline getirilmiştir.

Eserleri. 1. Başlangıç (İstanbul 1306). Henüz tıbbiye talebesi iken 1888'den itibaren yazılar yazmaya başlayan Mağmûmî'nin bu ilk eseri "Birkaç Söz", "Anamın Mezarını Ziyaret", "Türkçe Hakkında Bir Mülâhazacık", "Belâ-yı Aşk", "Kâinatı Bir Geziş", "Şiirle Şair", "Uzun Mânalı Kısa Sözler" gibi bölümlerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan bazı makaleler daha önce *Mürüvvet* gazetesinde neşredilmiştir. **2. İlm-i Nebâtât** (İstanbul 1890, 1892, 1909). Uzun yıllar tıp, baytarlık ve eczacılık fakülteleri, ziraat ve orman mekteplerinde ders kitabı vazifesi görmüştür. Yazar eserini hazırlarken Fransız tabiat bilimcisi Louis'nin iki ciltlik *Nouveaux éléments de botanique* adlı eserinden faydalanmıştır. **3. Kimyâ-yi Uzvi ve Fenn-i İspençiyârî** (İstanbul 1891). Mağmûmî'nin tıbbiye mektebinden hocası olan Ferik Fâik Paşa'nın ders notlarından hazırlanmıştır. **4. Vücûd-ı Beşer** (İstanbul 1892). Resimli bir teşrih kitabıdır. **5. Ramazan Hediyesi** (İstanbul 1311). Kış mevsimine rastlayan uzun ramazan gecelerinde okunmak için yazılmış bir eser olup sağlık ve diğer konulardaki makaleleri ihtiva eder. **6. Koleraya Karşı Müdafaa** (Bursa 1894). **7. Seyâhat Hâtıraları I: Anadolu ve Suriye'de** (Kahire 1908). Cahit Kayra tarafından Latin harflerine aktarılmış,

Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye'de Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Hatıraları ismiyle neşredilmiş (İstanbul 2008), Nazım H. Polat da aynı eseri Latin harflerine çevirerek *Anadolu ve Suriye'de Seyahat* adıyla yayımlamıştır (İstanbul 2010). **8.** *Seyahat Hatıraları II: Bürüksel ve Londra'da* (Kahire 1908). Bu eseri de Nazım H. Polat Latin harflerine aktarıp *Avrupa Seyahat Hatıraları: Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Hatıraları* ismiyle neşretmiştir (İstanbul 2008). **9.** *Nasıl Zengin Olunuyor?* (Kahire 1910). **10.** *Kāmûs-ı Tıbbî I* (Kahire 1910). Mağmûmî'nin geniş biçimde Fransızca tıp kitaplarından faydalanarak hazırladığı bu eser uzun yıllar Türkiye'deki yegâne tıp sözlüğü olma özelliğini korumuştur. **11.** *Paris'ten Yazdıklarım* (Kahire 1911). Müellifin 1896-1901 yıllarında Paris'ten İstanbul'a *Tarîk ve İkdâm* gazetelerine gönderdiği isimsiz makalelerinden oluşmaktadır. **12.** *Kāmûs-ı Tıbbî II* (Kahire 1912). **13.** *Düşündüm ki* (Kahire 1913). Meşrutiyet'ten önce Kahire'de çıkan *Türk* gazetesinin 1903 ve 1905 yıllarındaki çeşitli nüshalarında yayımlanan makaleleriyle Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'da çıkan *Hukûk-ı Umûmiyye* ve *Serbestî* gazetelerinde çıkan siyasî makalelerinden meydana gelmektedir. **14.** *Seyahat Hatıraları III: Fransa, İtalya ve İsviçre'de* (Kahire 1914). **15.** *Hakikat-i Hâl* (İstanbul 1914). Ahmed Rızâ'nın yurda dönen İttihatçılar aleyhine yaptığı neşriyata karşılık yazılmış olup Paris (1315/1897) ve İstanbul baskıları vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, İstanbul 1987, s. 9-17; Nazım H. Polat, *Bir Jöntürk'ün Serüveni: Dr. Şerafettin Mağmûmi-Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2002; a.m.f., "Edebiyatçı Jön Türklerden Şerafeddin Mağmûmî", *TDA*, sy. 79 (1992), s. 105-149; a.m.f., "Şerafeddin Mağmûmî (1869-1927): Hayatı, Eserleri, Dil ve Edebiyat Görüşleri", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 8, İstanbul 1999, s. 62-160; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü*, İstanbul 2006, II, 717-718; Grazyna Zajac, "II. Abdülhamid Döneminin Ünlü Tabibi ve Seyyahu: Dr. Şerafeddin Mağmûmî", *Kıbatek Gezi Edebiyatı Sempozyumu* (haz. Metin Turan – Kafiye Yınanç), Ankara 2006, s. 291-312; Abdullah Cevdet, "Büyük Ölümler: Doktor Şerafeddin Mağmûmî Bey", *İctihad*, sy. 234, İstanbul 1927, s. 4456-4458; A. Süheyl, "Doktor Şerafettin Mağmûmî 1870-1937", *Poliklinik Tıbbi Mecmuası*, sy. 9, İstanbul 1934, s. 1-5.

İSMAİL TÜRKÖĞLÜ

MAĞRÂVE

(مغراوة)

Zenâte boyuna mensup
Berberî kabilesi.

Yakın akrabaları ve müttelikleri Benî İfren ve Benî İrniyân ile birlikte Şelif vadisinden Tilimsân'a ve Medyûneler'le meskûn dağ silsilelerine kadar uzanan bölgede bedvî bir hayat yaşayan Mağrâve, İslâm'ı benimseyen ve fetih ordularına yardımcı olan ilk Berberî kabilelerinden biridir. Rivayete göre reisleri Sûlât b. Vazmâr, Medine'ye giderek Hz. Osman ile görüşmüş ve kabile reisliği onaylanmıştır. Onun savaşlarda esir düşünce liderliği dikkate alınıp Medine'ye götürüldüğü, halifeden gördüğü iyilik karşısında İslâm'a girdiği ve eski görevine iade edildiği de rivayet edilir. Kaynaklarda, Mağrâve'nin bu tarihten itibaren müslümanlara destek verdiği ve Hz. Osman dolayısıyla kendini Emevîler'in mevlâsi saydığı, bulunduğu bölgede Endülüs Emevîleri için savaşlara katıldığı belirtilir.

Mağrâve, 122 (740) yılında Hâricî lideri Meysere el-Medgarî'nin çıkardığı isyan sırasında devletin yanında yer aldı. İdrîsîler'in kuruluş yıllarında Tilimsân ve civarına hâkim olan kabilenin reisi Muhammed b. Hazer, Tilimsân'ı kuşatan I. İdrîs'ten eman alarak teslim oldu ve ona itaat arzetti (174/790). Valiliği onaylanan Muhammed, Zenâte'nin diğer kollarının itaat altına alınması için I. İdrîs'e yardım etti. Bu dönemde Tilimsân bölgesinin en kuvvetli kabilesi haline gelen Benî Hazer, ilk zamanlarda İdrîsîler'in başlıca dayanaklarından biri olduğu gibi hânedanın son dönemlerinde de Fâtımîler'e karşı onların yanında yer aldı.

IV. (X.) yüzyılın başlarında Mağrib-i Evsat'taki İdrîsîler'e ait merkezleri ele geçiren Fâtımîler bölgenin idaresine Miknâse reisi Mûsâ b. Ebû'l-Âfiye'yi tayin etmişlerdi. Bu esnada Mağrâve'nin başında bulunan dört kardeşten biri olan Muhammed b. Hazer el-Asgar, Mûsâ'ya isyan etti ve üzerine gönderilen orduyu Şelif vadisiyle Tilimsân arasında meydana gelen savaşta ağır bir yenilgiye uğrattı (312/924). Ardından Tâhert'e hücum edip oradaki Fâtımî birliklerini de mağlûp etti. Bir yıl sonra Fâtımî ordusu karşısında Sicilmâse bölgesine sığınmak zorunda kalsa da mücadelesini devam ettirerek 317'de (929) Zâb bölgesinin tamamına hâkim oldu. Bu yıllarda Mağrib'i ülkesine katmak için harekete geçen ve 319 (931) yılında Sebte'yi

ele geçiren Endülüs Emevî Hükümdarı III. Abdurrahman, Kuzey Afrika'nın mahallî emîrlerini kendisine itaate çağırdı. Zenâte kabilelerinin yaşadığı bölgede Fâtımîler'in müttelikleri Mûsâ b. Ebû'l-Âfiye'den daha etkili durumda bulunan Muhammed b. Hazer el-Asgar onun hâkimiyetini tanıyan ilk emîr oldu. Ancak Ebû Yezîd en-Nükârî'nin isyanı sırasında Fâtımîler'le barış yapmak zorunda kaldı (335/946). Daha sonra Muhammed'in torunu Muhammed b. Hayr, Fâtımîler'e karşı ayaklanan İfrenî lideri Ya'lâ b. Muhammed'e katıldı ve onun Tâhert ile Tanca arasındaki bölgeyi zaptetmesine yardım etti. Ya'lâ hutbeyi Halife III. Abdurrahman adına okutunca halife de kendisini Cezayir ve Tilimsân'a vali tayin etti. Ayrıca Mağrâve'nin desteğini tekrar kazanmak amacıyla Hazer'in soyundan olan Muhammed b. Hayr'ı Fas şehri valiliğine getirdi (344/955-56). Bu arada yeniden saldırıya geçen Fâtımîler 349'da (960) Fas ve Sicilmâse'yi zaptettiler. Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem'in Mağrâve ile tekrar ittifak yapması üzerine Fâtımîler'i destekleyen Sanhâce ile Mağrâve arasında savaşlar vuku buldu. 360 ve 361 (971 ve 972) yıllarındaki savaşlarda zor durumda kalan ve Muhammed b. Hayr başta olmak üzere ondan fazla liderini kaybeden Mağrâveliler, Mağrib-i Evsat'ı Sanhâce'ye terk edip Mağrib-i Aksâ'da Melviye'nin ötesine gidip yerleştiler. Bir süre sonra Fas, Sicilmâse, Trablusgarp, Tilimsân ve Ağmât'ta emirlikler kurdular. Murâbıtlar'ın kuruluşuna kadar güçlerini ve nüfuzlarını devam ettirdiler.

Fas Mağrâveleri. Muhammed b. Hayr'ın torunu Muhammed b. Hayr el-Asgar, 979-984 yılları arasında Fas ve Sicilmâse'yi alıp hutbeyi Fâtımîler adına okutan İfrîkiye Emîri Bulukîn b. Zîrî'ye ve onun yerine geçen oğlu Mansûr'a karşı başarılı bir mücadele verdi. Endülüs'e gidip Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'dan yardım istedi. Mağrib'e bir sefer düzenleyen Endülüs ordusu Mağrâve ve Benî İfren kuvvetleriyle birlikte Sebte civarına yerleşti. Bir süre sonra Mağrâve'nin liderliği Abdullah b. Hazer evlâdından Zîrî b. Atiyye'nin eline geçti. Zîrî b. Atiyye, 377 (987) yılında Hâcib el-Mansûr tarafından Fas valiliğine tayin edildi. Sanhâce'nin üzerine yürüyerek topraklarını doğu istikametinde genişleten Zîrî 382'de (992) aldığı bir davetle Kurtuba'ya gitti. Döndüğünde Fas'ı işgal etmiş olan Fâtımî Valisi Yeddû b. Ya'lâ ile mücadeleye girip şehri geri aldı (383/993). Aynı yıl içinde yeni bir idare merkezi kurmak amacıyla Vecde şehrinin inşaatını başlattı

MAĞNİYYE

(bk. MUĞNİYYE).